

[B] **TOT MOES GEWELD IN BITTER VOCHT.
DE VERZAMELDE GEDICHTEN VAN
MICHAËL ZEEMAN**

Het uitbrengen van een boek waarin iemands literaire werk is verzameld, of het nu verhalen, essays of gedichten betreft, is een poging tot canonisering. Waar afzonderlijke publicaties een rol hebben te spelen op het moment van verschijnen maar, gezien de enorme omloopsnelheid binnen het letterkundige bedrijf, de belangstelling doorgaans niet langer dan enkele weken weten vast te houden, suggereert het verzameld werk dat het de moeite waard is het vluchtige te bestendigen. De lezer krijgt zo de kans de losse onderdelen als een samenhangend oeuvre te bekijken, hetgeen het werk al gauw een biografische dimensie verleent. Dit ben ik, zegt het boek, lees mij, en oordeel of mijn leven zin heeft gehad. Dat is precies de reden waarom veel auteurs opzien tegen het samenstellen van zo'n baksteen. Legt een criticus het werk verveeld of geërgerd terzijde, dan heb je voor niets geleefd.

Michaël Zeeman (1958-2009) was een atypische literator, gesteld al dat die term überhaupt op hem van toepassing is. In 1991 debuteerde hij als dichter met *Beeldenstorm*, een bundel die bekroond werd met de C. Buddingh'-prijs, maar in de jaren daarna ontwikkelde hij zich vooral als criticus en essayist, aanvankelijk bij *de Volkskrant*, later ook op televisie. Week na week verschenen zijn indrukwekkende stukken in de krant, hij hield lezingen, gaf leiding aan debatten, interviewde grootheden als Philip Roth en György Konrád, en keer op keer verzeilde hij in schandalen. Wie een avond met hem doorbracht, verveelde zich niet, want Zeeman was een gul, geestig en onuitputtelijk causeur, die met zwier het ene citaat na het andere uit zijn mouw schudde, in welke wereldtaal dan ook. Toch wekte hij altijd de indruk bezig te zijn zichzelf aan het zicht te onttrekken, alsof hij vreesde als leeghoofd ontmaskerd te zullen worden.

Zeeman heeft, behalve een verhalenbundel en zijn stukken in de krant, de wereld weinig nagelaten. Van een cultuurcriticus van zijn formaat en eruditie had je een handvol grondige studies, een paar romans of een stapel substantiële dichtbundels mogen verwachten, maar hij kwam er niet aan toe, was er misschien voor op de vlucht omdat hij besepte in laatste instantie geen schrijver te zijn, hoe graag hij dat ook had gewild.

Michaël Zeeman.

Maarten Doorman, die goed met Zeeman bevriend was, heeft de twee bij leven verschenen dichtbundels bij elkaar gezet en aangevuld met wat materiaal dat in tijdschriften was gepubliceerd of in de nalatenschap werd aangetroffen. In zijn inleiding karakteriseert hij de poëzie als "bedremmeld", waarbij hij terecht de aandacht vestigt op een kwetsbaarheid die Zeeman in het openbaar zelden liet blijken. Misschien is dat ook de reden waarom hij na 1995 nauwelijks meer poëzie heeft gepubliceerd. Het contrast tussen de publieke persoonlijkheid en het dichterschap was te groot.

Ik zou Zeemans gedichten niet zozeer bedremmeld noemen, als wel boos en eenzaam. De spreker is ontheemd en ontworteld, haakt naar liefde en zin, maar treft slechts verval, onbegrip en hypocrisie aan. De wereld van het orthodoxe protestantisme die hij al jong bruusk achter zich had gelaten, vormt als grimmige leegte het decor achter zijn queeste naar warmte en betekenis. Verwijzingen naar de Bijbel zijn frequent, en dan gaat het veelal om treurige verhalen als die van Lot, de Zondvloed of de spraakverwarring in Babel. *Klaagliederen* was Zeemans favoriete Bijbelboek.

De vorm van de gedichten is afgewogen, de taal gestileerd, de toon getuigt van een ingehouden wanhoop. Zelfs het feit dat de dichter een

verschijnsel als oorlog alleen van horen zeggen kent, veroorzaakt ongemak en bitterheid:

Er huist een oorlog in mijn vlees,
een strijd die ik nooit heb doorstaan.
Ik heb die honger niet gekend,
en weet niet hoe een schedel kraakt
wanneer men die aan splinters schiet.

Geboren in het ongeloof van naakt
en in de sneeuw. Gehuisvest in verhalen
die te gewelddadig schenen. Het was
ook onbewoond en rook naar oud papier.

De slotstrofe biedt een wrang beeld voor wat Zeeman met zijn poëzie denkt te bereiken: “De schaal vol uitgedroogde vruchten, / tot moes geweld in bitter vocht.” Datgene wat al bijna vergaan is, wil hij weer tot leven wekken, maar het resultaat is niet bepaald een succes. Subtiel is hier het woordspel met “geweld” en “vocht”.

Het lezen van dit verzamelde werk levert gemengde gevoelens op. Enerzijds overtuigt Zeeman met gebeeldhouwde regels, sterke aforismen en schrijnende beelden, anderzijds vervalt hij soms in hopeloze clichés, sentimentele adolescentenromantiek en, althans in de eerste bundel, quasibedachtzame enjambementen. Neem nu de strofe waarmee *Beeldenstorm* opent:

Te vinden wat er niet meer is:
een luchtbel in de steen. En
dagenlang een weg gehakt in deze
rots, die al die tijd geduldig bleef
en zweeg in al die eeuwen dat
een doorn haar vlees weerhield.

Het beeld van de paleontoloog op zoek naar fossielen is fraai, omdat van meet af aan duidelijk is dat wat gevonden zal worden slechts een afwezigheid kan zijn. De gedragenheid van het jambische ritme, dat bij Zeeman overheerst, en de bondigheid van de zinnen verschaffen de strofe een klassieke allure die herinnert aan J.C. Bloem en Vasalis. Dat drie regels eindigen met een kleurloos woord – “En”, “deze”, “dat” – doet aan de suggestie van vakmanschap echter serieus afbreuk.

In zijn tweede bundel, *Verhoudingen*, slaagt

Zeeman er beter in zijn verzen een gebeitelde houdbaarheid op te leggen. De eerste afdeling daarvan begint met een uitermate krachtig tafereel van onherbergzaamheid, ‘Toendra’ getiteld:

Niet eerder was ik zo ontwaakt,
zonder wanhoop en zonder verwachting.

Zo stil als die winter, zo volmaakt:
geen mens en geen dier en geen uitzicht.

Van het ei dat tot troost wordt gebroken,
stolt de struif tot een knikker van ijs.

En aan de kou is geen grens, zelfs
mijn stem stort zich uit als de rijp.

Nu hoeft het alleen nog maar nacht
te worden, nacht met het breken van mos.

Het rijm en de woordherhalingen maken de vijf strofen tot een bezweringsformule waarmee de dichter zijn verlatenheid tracht te aanvaarden. Zoals het eierstruif, bedoeld om uit te groeien tot vogel, transformeert tot een ijskoud, maar min of meer bestendig object, veranderen ook de woorden in kristallen die het landschap bedekken – de analogie wordt benadrukt door de dubbele alliteratie in “stolt de struif” en “stem stort”. Opmerkelijk genoeg is de sfeer van verstillig en verstarring in een anapestisch ritme gegoten, hetgeen de kille transparantie een levenskrachtige energie bezorgt. En wat het gedicht stevig in de literaire en religieuze traditie verankert, is het gegeven dat het aanvangt met een ontwaken en eindigt in de nacht.

Ruim dertig gedichten, of aanzetten daartoe, zijn opgenomen in de afdeling ‘Nagelaten gedichten’. Sommige daarvan ontstijgen het stadium van notities maar nauwelijks – van twee gedichten uit een reeks die de dagen van de week volgt, staan er alleen nog titels: ‘Woensdag gehakt’ en ‘Donderdag is blank als albast’, wat wel naar Witte Donderdag zal verwijzen.

We kunnen ernaar gissen wat voor dichter Zeeman zou zijn geworden als hij zijn poëzie niet verwaarloosd had en niet zo jong was overleden. De fragmenten doen vermoeden dat hij eraan toe was zijn masker af te leggen en wat meer tederheid toe te

laten. “Zo zorgvuldig was ik niet eerder”, schrijft hij ergens aan het einde van zijn leven, “zo rustig nog nooit.” Dat klinkt sereen. Maar als ik mag kiezen, lees ik liever deze strofe uit *Verhoudingen*:

Reik mij die moker aan, dat mes, want alles,
alles moet aan gort. Beheerst en vastberaden
tot vezels en tot splinters teruggebracht.
Maak ik een bed van vodden voor die nacht.

PIET GERBRANDY

MICHAËL ZEEMAN, *Nog houdt het schip zich recht.*
Verzamelde gedichten, De Bezige Bij, Amsterdam, 2014,
192 p.
